

УДК 343.9

О.М. Гаргат-Українчук

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Прикарпатського юридичного
інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Проблеми детермінації злочинності становлять найбільш складний розділ кримінологічної науки. Вони, не знайшовши свого остаточного вирішення, і досі залишаються дискусійними. В цілому детермінація злочинності – це процес визначення причин і умов, які впливають на виникнення та поширення злочинності. Поряд з терміном «детермінанти» у кримінологічній літературі використовують також такі поняття як «фактори», «причини та умови», «обставини», «чинники», «причинний комплекс» тощо [1, с. 32-34]. Із аналізу робіт вчених з даної проблематики випливає закономірне судження, що злочинність існує внаслідок дії відповідних факторів, які можна поділити на об'єктивні (існують незалежно від волі людини – стан економіки, соціальної, політичної сфер тощо) та суб'єктивні (все особистісне, що залежить від волі людей – свідомість, звички, ціннісні орієнтації, погляди тощо) [2, с. 64].

Аналіз розвитку транснаціональної злочинності свідчить про те, що протягом останнього часу відбуваються процеси «розподілу праці» злочинних галузей в міжнародному масштабі та їх реорганізація відповідно до ринкових відносин, а отже, побудова і структурування великих корпорацій, концернів та інших форм капіталістичної економіки, що забезпечують максимальні прибутки. Слід зазначити, що в країнах близького зарубіжжя цьому сприяють процеси соціально-політичної

нестабільності та помилки у реформуванні економічних відносин. Тому метою даного дослідження є з'ясування змісту і сутності транснаціональної економічної злочинності у криминології. Слід відмітити, що проблему транснаціональної злочинності неодноразово у своїх наукових працях досліджували видатні як вітчизняні, так і зарубіжні науковці (зокрема, Ю.М. Антонян, І.С. Басенко, А.Б. Блага, М.М. Гернет, М.М. Голоднюк, Е.А. Заплата, А.Ф. Зелінський, І.В. Корзун, В.О. Серебрякова, О.В. Середя, Т.М. Явчуновська тощо).

Організовані злочинні угруповання діють узгоджено в єдиному кримінальному просторі на територіях своїх держав, що сприяє тенденції зростання транснаціональної злочинності, характерної для сучасного світу. Сьогодні є очевидним, що ці злочинні угруповання намагатимуться ще ширше використовувати такі сприятливі чинники, як спрощення порядку перетинання кордонів країни (так звану «прозорість кордонів»), створення вільних економічних зон, недосконалість законодавчої та нормативної бази боротьби з міжнародною злочинністю, неефективність прикордонного, митного й іншого контролю для здійснення своїх злочинних цілей.

Бурхливий розвиток міжнародних відносин при одночасному зростанні злочинності практично в усьому світі спричиняє підвищення активності злочинного середовища щодо встановлення міжнародних зв'язків, у тому числі зростанню кількісного обсягу злочинів транснаціонального характеру на території країн близького зарубіжжя. При цьому спостерігається тенденція до розширення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, торгівлі людьми, втягнення їх у проституцію та інші форми експлуатації, нелегального ввезення і вивезення робочої сили, ввезення до країн близького зарубіжжя наркотиків, зброї та інших небезпечних товарів.

На пострадянському просторі історія відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, бере свій початок з 1988 року. В криминологічних джерелах розвиток індустрії легалізації умовно поділяють на такі два етапи. Перший етап – 1988 (1989) – 1991 (1993), коли активно почали створюватися зовнішньоторговельні організації та

підприємства, в які вкладалися кошти, отримані незаконним шляхом [3]. Другий етап розпочався з 1991 (1993) року і характеризувався бурхливим розвитком комерційних банків, інвестиційних фондів, коли з'явилися досить зручні й легально створювані структури, що надали змогу вільно переказувати кошти за кордон. Саме з цього часу потекли величезні суми нелегального капіталу, які надалі осідали на рахунках у надійних банках [4, с. 42].

Міжнародна спільнота звернула увагу на проблему відмивання доходів через призму боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів: у 1988 році було прийнято Конвенцію ООН «Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин», окремі положення якої присвячені розглянутій проблематиці [5]. За оцінкою міжнародних експертів, світовий обсяг доходів від незаконного обігу наркотиків у цей період становив від 500 до 800 млрд. дол. США щорічно [6, с. 73]. Ці підрахунки неостаточні й небеззаперечні через низку об'єктивних причин, основною з яких є високий рівень латентності зазначеної злочинності [7; 271].

У 1990 році Радою Європи було прийнято Страсбурзьку конвенцію «Про відмивання, виявлення, вилучення і конфіскацію доходів від злочинної діяльності», що передбачає відповідальність за відмивання грошей, отриманих не тільки від нелегального обігу наркотичних засобів, але й від інших злочинів. Ця конвенція є відкритою, що надає змогу державам – не членам європейських регіональних співтовариств приєднатися до неї. Саме відкритий характер Конвенції сприяв тому, що значна кількість держав визнала відмивання грошей суспільно небезпечним діянням [8].

На національному рівні відмивання грошей як кримінально каране діяння стало розглядатися не досить давно. Більшість держав, законодавство яких передбачає відповідальність за відмивання грошей, прийняли відповідні норми тільки наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років: США – 1986 рік, Франція – 1987 рік, Швейцарія – 1989 рік, ФРН – 1992 рік, Російська Федерація – 1996 рік (крім Італії, де відмивання було визнано злочином ще в 1978 році, що пов'язано насамперед з активною діяльністю організованої злочинності на її території [9, с. 68]).

При аналізі національного законодавства держав щодо протидії легалізації незаконно отриманих доходів простежується загальна для більшості держав тенденція реалізації положень міжнародних нормативно-правових актів у рамках національних законів. Імплементация міжнародних документів у внутрішньодержавне право дозволила деякою мірою протиставити проникненню «брудних» грошей у світову економіку певним чином уніфіковану правову систему протидії.

Зазначене вище свідчить про зростання ролі міжнародно-правового регулювання в сфері боротьби з відмиванням грошей. Саме міжнародні документи є основним інструментом протидії відмиванню грошей як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях.

Посиленням інтеграції світової фінансової системи, поліпшенням якості технологічного оснащення пояснюється ослаблення чи повна відсутність у деяких випадках перешкод для глобального руху капіталів. Такий стан речей сприяє вільному використанню світової фінансової системи особами, що намагаються сховати реальне походження незаконно отриманих коштів. У них з'явилася можливість вилучити незаконно отримані гроші з дії національної юрисдикції, ускладнюючи вирішення завдання щодо відстеження й конфіскації такого роду доходів. У даному випадку під юрисдикцією держави варто розуміти «право її судових та адміністративних органів розглядати і вирішувати будь-які справи в межах своїх кордонів» [10] самостійно, без втручання інших суб'єктів міжнародного права у внутрішні справи держави, що відповідає основному принципу міжнародного права – невтручання у внутрішні справи держав.

Саме відсутність дієвого механізму взаємодії положень про юрисдикцію держави й ефективного надання взаємної правової допомоги, зокрема у кримінальних справах, опосередковано ускладнює боротьбу з відмиванням грошей як з транснаціональним злочином. Через це багато держав визнали необхідність тісного міжнародного співробітництва в боротьбі з відмиванням грошей, для чого в межах такого співробітництва було укладено низку міжнародних угод універсального й регіонального характеру. Такі угоди, як правило, регулюють насамперед два основних

аспекти – правовий та економічний, оскільки проблема боротьби з відмиванням грошей багатопланова, й намагатися вирішувати її тільки з правових позицій було б тактично неправильно [11, с. 48].

Науковці, аналізуючи пострадянську організовану злочинність, також чітко виокремлюють політичні аспекти явища. Один із перших в Україні дослідників проблеми О. Турчинов [12] зауважує, що формування криміналізованої системи державного управління тісно пов'язується з поширенням економічної злочинності. Вже у посткомуністичну епоху організаційний зв'язок керівництва регіонів (областей, великих міст, агломерацій тощо), регіональних силових структур, податкових служб, контролюючих органів та інших інституцій, а також підрозділів місцевого держaparату і залежних від них підприємств та установ визначив домінуючу позицію перших у піраміді влади. Навколо керівників державних органів на основі спільності політичних та економічних інтересів представників державного апарату і комерційних структур почали швидко формуватися потужні регіональні адміністративно-економічні групи [13]. З цією думкою важко не погодитись, оскільки сьогодні, враховуючи незначний історичний перебіг часу, не важко визначитись з конкретними постатями дуже багатих людей та олігархів в Україні.

Для суб'єктів господарської діяльності (банків, спільних підприємств, фінансових компаній, багатопрофільних підприємств), контрольованих цими групами, створювалися найсприятливіші економічні умови. Вони отримували доступ до дешевих бюджетних грошових ресурсів, гарантованих урядом державних замовлень, ліцензій на експорт конкурентноспроможної продукції тощо. При цьому «кришуємі» регіональними групами правоохоронні та інші контролюючі органи прикривали порушення, організовували акції щодо нейтралізації конкурентів. Робочою силою в цих акціях виступали орієнтовані на регіональні угруповання кримінальні організації [14].

Останні займалися ліквідацією чи встановленням контролю над економічними та політичними конкурентами, використовуючи ефективніші методи, ніж пропоновані правоохоронними, податковими та іншими фіскальними органами. Крім цього, кримінальним структурам

доручалося схилити до економічного співробітництва позаекономічними засобами (шантаж, погрози, залякування, рекет) суб'єктів підприємницької діяльності, які не входили в орбіту впливу регіональних груп. При цьому в обмін на їхні послуги професіональним злочинцям адміністративно-економічні групи гарантували безкарність, а інколи й надавалась допомога у ліквідації конкурентів у кримінальному середовищі. Саме адміністративно-економічні групи регіонального типу в масштабах України та всього колишнього СРСР ставали головним елементом економічних і політичних відносин, акумулювали потужний фінансовий і виробничий потенціал.

Зокрема, О. Турчинов підкреслює, що неформалізована організована злочинність радянського періоду, спираючись на історичний досвід та адаптувавшись до нових умов, спромоглася інституціоналізуватися у вигляді тіньових структур, політичним прикриттям для яких виступила багатопартійність. У цьому контексті можна зробити висновок про те, що напіволігархічна побудова політичної системи в колишніх республіках СРСР практично виключає можливість проведення ними активної зовнішньої політики. Постійний конфлікт інтересів всередині країни має своє продовження й зовні, оскільки відсутність визнаних суспільством національних цінностей та інтересів підміняється приватними інтересами правлячого на певний момент угруповання. При цьому, як правило, подібний інтерес характерний своєю виключно бізнесовою, а відтак космополітичною спрямованістю. Цій темі присвячені дослідження О. Долженкова [15] та А. Дорошенка [16].

Дослідження закономірностей розвитку тіньової економіки, механізмів її зростання, шляхів обмеження – важливе складове завдання трансформаційних процесів протидії тіньовій економіці і такій її складовій, як транснаціональні економічні злочини. До проблем механізмів тінізаційного зростання та закономірностей розвитку форм тіньових процесів неодноразово зверталися провідні вітчизняні вчені-економісти, зокрема, А. Гальчинський, В. Геєць, А. Базелюк, В. Бородюк, С. Коваленко, О. Мандибура, О. Пасхавер та ін. Проте стан досліджень цих механізмів, засобів їх обмеження та протидії, розроблення

відповідного теоретико-методологічного інструментарію пізнання тенденцій їх розвитку не вичерпують потреб суспільного розвитку, що потребує подальших активних наукових пошуків [17, с. 159-163].

Аналіз матеріалів правоохоронних органів зарубіжних країн, представників МВС за кордоном і дипломатичних представництв України в інших державах свідчать про тенденцію збільшення окремих видів злочинів у сфері економічної діяльності, вчинених організованими злочинними групами з міжнародними зв'язками.

Однією із найбільш гострих на сьогодні проблем детінізації економічної діяльності є проблема протидії, обмеження впливу міжнародної тіньової економіки на соціально-економічні процеси всередині національного простору. Глобальний обіг транснаціональної тіньової економіки оцінюється в межах 1 трлн. дол. на рік. Щороку через світову фінансову систему відмивається близько 500 млрд. дол. [18, с. 3].

Об'єктивним фактором цього процесу, безумовно, виступає глобалізація, яка полягає в якісному зростанні взаємозв'язку та взаємозалежності національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, навколишнього середовища. Дві основні тенденції сучасного процесу глобалізації: 1) безпрецедентно щільна взаємопов'язаність новітніх соціально-економічних явищ і процесів (глобалізація економічного розвитку, глобальний характер екологічних проблем) та 2) національний (локальний) характер інших соціальних явищ і процесів (особливості політичних систем, цивілізаційна специфічність).

Вони визначають характер глобальних трансформацій, породжують високий рівень дисфункціональності багатьох соціально-економічних підсистем, утворення тіньових процесів як на національному, так і міжнародному рівнях, утворення міжкрайової тіньової економічної діяльності [19, с. 8].

Таким чином, можна констатувати, що транснаціональна тіньова економіка перебуває на стадії бурхливої еволюції, захоплює нові ринки, освоює новітні технології, переходячи від традиційних ієрархічних організаційних структур до більш гнучких сітьових форм організації злочинної діяльності. Законослухняний світ певною мірою стає жертвою

досягнень цивілізації, що сприяють розвитку протиріч світових господарських процесів: глобалізація легальної економіки призвела до глобалізації тіньового підпілля, стимулювала зростання попиту на протиправні послуги, підштовхнула кримінальні сили до більш довершеної кооперації та інтеграції.

Отже, транснаціональна економічна злочинність тісно пов'язана з процесом глобалізації, розвій якого супроводжується суперечливою боротьбою криминогенних та антикриминогенних факторів, за яких глобалізація, з одного, боку сприяє злочинності, а з іншого – впливає на її запобігання.

На зламі тисячоліть процес транснаціоналізації економічної злочинності суттєво посилюється внаслідок великого історичного катаклізму, яким став розпад СРСР та створення на його геополітичному просторі незалежних країн, що стали на складний, суперечливий шлях трансформації до ринкової економіки. Притаманні суспільствам пострадянських країн криминогенні фактори, зокрема, загальнокримінальні злочини проти власності, господарські злочини, корупція та службові зловживання стали живильним середовищем для швидкої їх інтеграції з транснаціональними злочинними проявами на теренах СНД.

Детермінація транснаціональних злочинних проявів у сфері економіки України обтяжена багатьма негативними явищами, адже економіка завжди є підґрунтям основного сегменту злочинності, яку в першу чергу цікавить перерозподіл матеріальних благ. Цей процес далеко не завершений, а тому боротьба за «великий перерозподіл» матеріальних благ, створених працею всього суспільства, триватиме без дотримання приписів законодавства, використання прогалін у ньому, шляхом зловживання владою, шахрайства, ігнорування нормами права та моралі. Поки що зазначені явища блокують можливий, керований державою, еволюційний розвиток ринкових перетворень.

Відкритість національних економік і прозорість кордонів України та інших країн близького зарубіжжя створює для економічної злочинності живильне середовище для її трансформації у транснаціональну, адже

глобалізація фінансових ринків поступово нівелює кордони між внутрішніми і зовнішніми джерелами незаконного капіталу, схемами його легалізації незалежно від місця злочинної діяльності.

Детермінантою транснаціональної економічної злочинності є лібералізація світової економіки та фінансових ринків, що, як правило, випереджає правове регулювання міжнародного економічного і фінансового співробітництва. Іншим криміногенним фактором слід визнати недотримання стандартів у сфері фінансової діяльності, які розробляються міжнародними організаціями, що часто сприяє легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Однією з причин поширення транснаціональної економічної злочинності є також відсутність узгодженої світовим співтовариством програми (стратегії) дій щодо декриміналізації світової економіки, узгодженої зі здійсненням заходів щодо декриміналізації національних економік.

Ураженість значних верств населення, які перебувають у соціальному стані зубожіння, вимагають невідкладного вжиття соціально-економічних заходів їх захисту на міжнародному, регіональному та національному рівнях. Проте більша частина українського суспільства поки що перебуває у стані очікування справедливих ринкових та соціальних перетворень.

Причиною поширення транснаціональної економічної злочинності також є невідповідність економічної безпеки одних країн за рахунок зменшення безпеки інших, що перебувають під юрисдикцією певних суб'єктів економічної діяльності.

В умовах сучасної світової економіки важливе значення має зовнішньоекономічна діяльність, яка сприяє підґрунтя для формування сегменту транснаціональної економічної злочинності. Зникнення традиційних кордонів між внутрішньою і зовнішньою економічною діяльністю сприяє контактам внутрішньої злочинності з транснаціональною злочинністю та їх органічному інтегруванню.

Таким чином, найбільшою небезпекою національної економічної злочинності з транснаціональними рисами є перехід до нової фази транснаціональної злочинності – поширення її впливу не лише на галузі

національної, але й в цілому на світову економіку, в якій починають працювати злочинні капітали.

Література

1. Бандурка А. М. Преступность в Украине : причины и противодействие : монография / А. М. Бандурка, Л. М. Давиденко – Х. : Гос. спец. изд-во «Основа», 2003. – 368 с.
2. Александров Ю.В. Криминологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2002. – 296 с.
3. Киевец О. В. Стадии и методы отмывания средств в финансовой системе государства / О. В. Киевец // Предпринимательство, хозяйство, право. – 1998. – № 12. – С. 27–35.
4. Зозуля Є. В. Формування нормативно-правової бази та організаційне забезпечення міжнародного співробітництва МВС у боротьбі зі злочинністю в умовах становлення української державності / Є. В. Зозуля // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 3. – С. 36–43.
5. Київець О. В. Методи відмивання грошей за кордоном / О. В. Київець // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 1999. – № 3. – С. 125–134.
6. О развитии международного сотрудничества полицейских служб // Борьба с преступностью за рубежом. – 1996. – № 2. – С. 31–42.
7. Кернер Х.-Х. Отмывание денег: путеводитель по действующему законодательству и юрид. практике / Х.-Х. Кернер, Э. Дах ; [пер. с нем.]. – М. : Междунар. отношения, 1996. – 235 с.
8. Київець О. В. Підпільні банківські системи як один із методів відмивання грошей / О. В. Київець // Вісник Університету внутрішніх справ : Спецвип. – Х., 2000. – С. 19–22.
9. Глобальная программа борьбы с отмыванием денег ООН. – Нью-Йорк : ООН, 2001. – III, 31 с.
10. Бородин С. В. Международное сотрудничество в борьбе с уголовной преступностью / Бородин С. В., Ляхов Е. Г. – М. : Международные отношения, 1983. – 200 с.
11. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київець Олена Валеріївна. – Х., 2003. – 189 с.
12. Турчинов А. Теневая экономика и теневая политика / А. Турчинов // Политическая мысль. – 1996. – № 3–4. – С. 83–90.
13. Дорошенко А. Проблеми політизації організованої злочинності / А. Дорошенко // Нова політика. – 1997. – № 6. – С. 38–45.
14. Дорошенко А. Організована злочинність як фактор політичного процесу / А. Дорошенко // Віче. – 2000. – № 10. – С. 90–101.
15. Долженков О. Тіньовий аспект політичного процесу в Україні : феномен

адміністративно-економічних кланів / О. Долженков // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С. 2–6.

16. Doroshenko A. European Standards and struggle against corruption of state machinery / A. Doroshenko // EU – Enlargement to the East : public administration in Eastern Europe and European Standards. – Warsaw, 2000. – P. 201–214.

17. Предборський В. Транснаціональна тіньова економіка як активний тінізатор національного економічного простору / В. Предборський // Економіка. – 2007. – № 6. – С. 159–163.

18. Транснациональная преступность в новом тысячелетии // Борьба с преступностью за рубежом. – М., 2001. – № 5. – С. 3–5.

19. Глобалізація і безпека розвитку / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. – К., 2001. – 733 с.

Анотація

Гаргат-Українчук О.М. Детермінанти транснаціональних злочинів у сфері економіки. – Стаття.

У даній статті автором досліджено актуальні проблеми економічної злочинності в Україні і світі. Автором доведено, що питання економічної злочинності є складною і багатогранною проблемою, яка найтіснішим чином переплетена з детальним вивченням багатьох інших видів злочинності. Крім того, проаналізовано криміногенні фактори, які сприяють вчиненню транснаціональних злочинів у сфері економіки.

Ключові слова: злочинність, економічна злочинність, транснаціональна економічна злочинність, злочинна організація, боротьба зі злочинністю.

Аннотация

Гаргат-Украинчук О.М. Детерминанты транснациональных преступлений в сфере экономики. – Статья.

В статье исследованы актуальные проблемы экономической преступности в Украине и мире. Автором доказано, что вопрос экономической преступности является многогранной проблемой, которая самым тесным образом переплетена с детальным изучением многих других видов преступности. Кроме того, проанализировано криминогенные факторы которые способствуют транснациональной преступности в области экономики.

Ключевые слова: преступность, экономическая преступность, транснациональная экономическая преступность, преступная организация, борьба с преступностью.

Summary

Gargat-Ukrainchuk O.M. Determinants of Transnational Economy Crimes. -

Article.

In this article the author explores urgent problems concerning the economy crime in Ukraine and all over the world. The author proves that the issue of economy crimes is a multilateral problem which is tightly connected with study of many other kinds of crime. Besides, criminogenic factors promoting transnational crime in economy field are analyzed.

Keywords: crime, economy crime, transnational economy crime, criminal organization, fight against crime.

УДК 343.9

М.М. Гуменюк

кандидат юридичних наук

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА
ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 446 «ПІРАТСТВО»
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

На сучасному етапі піратство досить активно набуває ознак загрози не тільки морському судноплавству, а й міжнародній торгівлі, перетворюючись на високоприбутковий кримінальний бізнес. Реагуючи на піратську активність, світова спільнота шукає шляхи протидії цій загрозі міжнародній безпеці. Ініціюється створення міжнародних антипіратських морських сил, налагодження обміну розвідувальними даними, перекриття фінансових ресурсів піратів, а також розроблення правових механізмів протидії піратству як на міжнародному, так і на національному рівнях.

Метою статті є здійснення аналізу вітчизняного кримінального законодавства в сфері протидії морському піратству шляхом виявлення прогалин та формування пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у зазначеній сфері.

На жаль, проблема кримінально-правової характеристики піратства, як суспільно небезпечного діяння на сьогодні досліджена недостатньо. У теорії кримінального права існують лише кілька досліджень з зазначеної